

УДК 811.14'02

КОНЦЕПТИ *БАТЬКО-ОТЕЦЬ* ТА *СИН-ДИТИНА* ЯК АРХЕТИПНІ РЕЛІГІЙНІ СИМВОЛИ У ГРЕЦЬКОМУ ТА УКРАЇНСЬКОМУ ТЕКСТАХ СВЯТОГО ПИСЬМА

Полюга Світлана Михайлівна,

канд філол. наук, ст. викл.

Український католицький університет, м. Львів

У статті зосереджено увагу на синонімах у сакральних текстах як носіях загальномовних значень. Назва Бога об'єктивує внутрішні принципи духовного життя християнина як єдиного істинного Отця. У сакральному дискурсі, зважаючи на специфіку значень концептів *БАТЬКО-ОТЕЦЬ*, *СИН-ДИТИНА* на семному та функціональному рівнях, корелят *отець* є доречнішим для характеристики Бога, а денотат *дитина* фокусує звертання до кожного.

Ключові слова: сакральний дискурс, Святе Письмо, концепти *БАТЬКО-ОТЕЦЬ*, *СИН-ДИТИНА*, синонімічний корелят, денотат.

Духовність народу найбільш пов'язана з його релігійним життям, і саме тому біблійна мова має широке поле діяльності. Мова та релігія тісно взаємопов'язані. Священні тексти спонукали до народження писемності та розвитку мови взагалі, були невичерпним джерелом лексичної системи мови та джерелом мудрості. Ідеї, сюжети, цитати, персонажі з біблійних текстів стали для повсякденної мови та культури невід'ємною частиною.

Таким чином, у мовній діяльності суспільства виокремлюється структурно-функціональний стиль, який уособлює конфесійно-релігійний різновид мови [Горбач 1988, 110]. Політичні та духовно-культурні процеси незалежної України стали поштовхом до детальнішого висвітлення проблем історії перекладів українською мовою та самої мови книг Святого Письма. Проблематика історії становлення і розвитку конфесійного стилю української літературної мови окреслена у працях В. Німчука, Н. Бабич, Л. Шевченко. Т. Мороз. Дослідником мовно-стильових особливостей текстів Святого Письма та їх зв'язку зі стильовими нормами сучасної української літературної мови, насамперед, треба вважати О. Горбача.

Актуальність теми увиразнюється тим, що переклади Біблії мають давню традицію в українській культурі. Українські переклади Біблії XIX ст. становили собою стадію переосмислення й повернення культурної спадщини, творення нового мовного стилю у взаємодії зі східно- й західноукраїнським варіантом літературної мови кінця XIX – початку XX ст.

Мета полягає у експлікації лексики перекладів книг Святого Письма, яка становить семантичні, структурні та стильові властивості окремих тематичних груп лексики, що її використовували українські перекладачі книг Святого Письма.

Об'єкт дослідження – мова лексики перекладів книг Святого Письма.

Предмет дослідження – лексико-семантичні особливості релігійної лексики в грецькому оригіналі та українських перекладах.

Переклад Біблії є надскладним та неоднозначним завданням. Уся неординарність даного явища полягає в своєрідному накладанні двох культур, двох мовних традицій, і перекладач повинен враховувати ці особливості. На сьогоднішній день відомо кілька перекладів Святого Письма українською літературною мовою. Серед

них переклади І. Хоменка, П. Морачевського, І. Пулюя, І. Огієнка та неповні переклади М. Шашкевича, Українського Біблійного Товариства. Кожен із цих перекладів заслуговує на оцінку фахівця. Вагомим теоретичним дослідженням, що з'ясувало проблеми та особливості перекладу Святого Письма і вказувало на необхідність досконалого перекладу сучасною українською мовою, є робота Ю. Липи [Липа 1939]. Значним досягненням у цій сфері досліджень були праці професора І. Огієнка [Огієнко 1938; Огієнко 1939]. Саме йому судилося зробити найдосконаліший переклад з першооригіналу. До його перекладу ми звертаємось для порівняння з перекладом І. Хоменка. У цій статті, орієнтуючись передусім на Біблію в перекладі І. Хоменка, як таку, що є найбільш поширеною як серед студентів-богословів, так і серед християнської молоді, спробуємо висловити деякі думки щодо функціонального та стилістичного вживання, семантичного обсягу окремих українських лексем, що об'єктивують концепти *батько-отець, син-дитина*. Лексеми *отець, батько* є синонімічними корелятами у Біблії, перша з яких корелює з денотатом Бог, друга – номінує батьківство як кровного родича, предка. Назва *отець* у Біблії в перекладі І. Огієнка стосується також Авраама: "Авраам, *отець* наш. Чи він не з діл виправданий був, як поклав був на жертвника свого сина Ісаака?"; Αβραάμ ὁ πατήρ ἡμῶν οὐκ ἐξ ἔργων ἐδικαιώθη ἀνεύχας Ἰσαάκ τὸν υἱὸν αὐτοῦ ἐπὶ τὸ θυσιαστήριον; Abraham *pa-ter* noster nonne ex operibus iustificatus est, offerens Isaac filium suum super altare? (Як 2:21). Однак у І. Хоменка читаємо: "Авраам, *батько* наш". Саме з Авраама Бог почав новий відлік взаємин із людьми, заключивши з ним Завіт, до якого прилучаться всі народи через хрещення. Звертання до Бога "*Отче*" ("*Отець*") є особливою формою, зміст якого стратифікується Біблією: "і не називайте нікого *отцем* на землі, бо один вам *Отець*, що на небі". Лише в одному випадку лексема *батько* об'єктивує Бога у Біблії Огієнка, що, вірогідно, не є функціонально зумовлено: "Чи тим віддасте Господові, народе нікчемний й немудрий? Чи ж не він *батько* твій, твій Творець? Він тебе вчинив, і Він міцно поставив тебе"; ταῦτα κυρίῳ ἀνταποδίδοτε οὕτω λαὸς μωρὸς καὶ οὐχὶ σοφός οὐκ αὐτὸς οὗτός σου πατήρ ἐκτήσατό σε καὶ ἐποίησέν σε καὶ ἔκτισέν σε (Повт 32:6). Лексема *батько* експлікує плотську спорідненість, яка актуалізується через віру, а не через походження. Денотат *отець* виступає синонімічним корелятом (атрибутом) щодо священників, пророків, священних та святих осіб. Здобуття Україною незалежності відкрило нові перспективи як для української мови, літератури і культури в цілому, так і для української перекладацько-видавничої діяльності зокрема. Потребу в новому перекладі відчували представники різних християнських конфесій. Переклади Рафаїла Турконяка і Патріарха Філарета (Денисенка), на відміну від попередніх трьох перекладів: Куліша, Огієнка та Хоменка у діаспорі, були зроблені і опубліковані на Батьківщині народу, мовою якого вони перекладені. Однак, на жаль, у сучасному українському перекладі Біблії (Нового Завіту), здійсненого Українським Біблійним Товариством в 1997 році спостерігаємо уніфікованими план змісту, і експонент; злиття двох функціонально і стилістично різних лексем *отець* і *батько* в одну лексему *батько*, особливо на рівні сакрального дискурсу, не є, очевидно, правильним:

– "Тож будьте досконалі, як досконалий ваш *Батько* Небесний"; ἑσεσθε οὖν ὑμεῖς τέλειοι ὡς ὁ πατήρ ὑμῶν ὁ οὐράνιος τέλειός ἐστιν; Estote ergo vos perfecti, sicut et Pater vester caelestis perfectus est. (Мв 5:48); "Отже, йдіть і вчіть усі народи, хрестячи їх в ім'я *Батька*, і Сина, і Святого Духа"; πορευθέντες οὖν μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη βαπτίζοντες αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος; Euntes ergo docete omnes gentes baptizantes eos in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti (Мв 28:18). У цих віршах бачимо повтор лексеми "*батько*" на характеристику Бога;

– "Знаєш заповіді: не вбивай, не чини перелюбу, не кради, не свідчи неправди, не кривдь, шануй свого *батька* та матір"; τὰς ἐντολάς οἶδας μὴ φονεύσης μὴ μοιχεύσης μὴ κλέψης μὴ ψευδομαρτυρήσης μὴ ἀποστερήσης τίμα τὸν πατέρα σου καὶ τὴν μητέρα; Praecepta nosti: ne adulteres, ne occidas, ne fureris, ne falsum testimonium dixeris, ne fraudem feceris, honora patrem tuum et matrem (Мк 10:19).

Більш ранні перекладачі вживають слово *Отець*, яке звучить одностайно в різних перекладах і свідчить про те, що в українській мові існує різниця між лексемами "*батько*" і "*отець*": "Я прославляю тебе, *Отче*, Господи неба й землі, що ти втаїв це від мудрих та розумних і відкрив немовляткам. Так, *Отче*, бо тобі так подобалося. Все передав мені *Отець* мій, і ніхто не знає, хто є Син, крім *Отця*, і хто є *Отець*, крім Сина, та кому Син схоче відкрити!"; ἔξομολογοῦμαι σοι πάτερ κύριε τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς ὅτι ἀπέκρυψας ταῦτα ἀπὸ σοφῶν καὶ συνετῶν καὶ ἀπεκάλυψας αὐτὰ νηπίοις ναὶ ὁ πατήρ ὅτι οὕτως εὐδοκία ἐγένετο ἐμπροσθέν σου. πάντα μοι παρεδόθη ὑπὸ τοῦ πατρὸς μου καὶ οὐδεὶς γινώσκει τίς ἐστιν ὁ υἱὸς εἰ μὴ ὁ πατήρ καὶ τίς ἐστιν ὁ πατήρ εἰ μὴ ὁ υἱὸς καὶ ᾧ ἐὰν βούληται ὁ υἱὸς ἀποκαλύψαι; Confiteor tibi Pater, Domine caeli et terrae, quod abscondisti Haec a sapientibus et prudentibus et revelasti ea parvulis. Etiam Pater, quoniam sic placuit ante te. Omnia mihi tradita sunt a patre meo. Et nemo scit quis sit Filius nisi Pater, et quis sit nisi Filius et cui voluerit Filius revelare. (Лк 10:21–22)

Лексема дитина-син відповідає грецькому кореляту τέκνον і в різних віршах Святого Письма експлікується по-різному.

– "*Діти*, дослухайтеся в Господі *батьків* ваших, бо це справедливо; а й ви, *батьки*, не дратуйте *дітей* ваших, виховуйте їх у послуші й напоумленні Господнього"; τὰ τέκνα ὑπακούετε τοῖς γονεῦσιν ὑμῶν ἐν κυρίῳ τοῦτο γάρ ἐστιν δίκαιον; καὶ οἱ πατέρες μὴ παροργίζετε τὰ τέκνα ὑμῶν ἀλλὰ ἐκτρέφετε αὐτὰ ἐν παιδείᾳ καὶ νοουθεσίᾳ κυρίου; Filii, oboedite parentibus vestris in Domino, hoc enim iustum est et, vos, patres, nolite ad iracundiam provocare filios vestros, sed educate illos in disciplina et correptione Domini (До Еф 6:2, 4);

– "Зневажали його ті, що не *сини* йому більше, а кодро крутіїв зрадливих!"; ἡμάρτοσαν οὐκ αὐτῷ τέκνα μομητὰ γενεὰ σκολιὰ καὶ διεστραμμένη (Повт 32:5).

У притчі про блудного сина батько називає синів *віός*, а коли звертається до старшого сина, то каже: "ти завжди був при мені, *дитино*, і все моє – твоє"; τέκνον σὺ πάντοτε μετ' ἐμοῦ εἶ καὶ πάντα τὰ ἐμὰ σὰ ἐστιν; fili, tu semper mecum es, et omnia mea tua sunt (Лк 15:31).

У Приповідках звучать настанови для юнака, де його називає Господь сином (*υἱός*): "Мій *сину*! Не забувай мого навчання; *υἱέ* ἔμῳ νομίμων μὴ ἐπιλανθάνου" (Пр 3:1). Однак такий переклад не можна назвати послідовним, бо в іншому вірші маємо звертання до такого ж юнака через лексему "τέκνον". У Євангелії від Марка Ісус, відповідаючи на запитання юнака, як успадкувати життя вічне, каже:

– "Діти, як важко тим, що звірилися на багатства, увійти в Царство Боже!"; *τέκνα* πῶς δύσκολόν ἐστὶν εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ θεοῦ εἰσελθεῖν; *Filioli*, quam difficile est, confidentes in pecuniis in regnum Dei intrare! (Мр 10:24). З цих віршів важко диференціювати ці дві лексеми за семантичною ознакою – віку юнаків (*τέκνον* – як *дитина-немовля*, *υἱός* – *син-дитина без уточнення віку*), однак слід зауважити, що латинський текст усюди містить лексему *filius* – *син*. Однак у грецькій мові є ще одна лексема на позначення змісту *дитина* – *παῖς*, яка у Святому Письмі вживається для конотації рабів та вихованців, чи служників:

– "Коли хто вдарить *раба* чи *рабину* своєю палицею так, що вмре під його рукою, мусить бути строго покараний"; ἐὰν δέ τις πατάξῃ τὸν παῖδα αὐτοῦ ἢ τὴν παιδίσκην αὐτοῦ ἐν ῥάβδῳ καὶ ἀποθάνῃ ὑπὸ τὰς χεῖρας αὐτοῦ δίκη ἐκδικηθήτω (Вихід 21:20);

– "Ось мій *слуга*, якого я вибрав, улюблений мій, що його душа моя собі вподобала"; ἰδοὺ ὁ παῖς μου ὃν ἠρέτισα ὁ ἀγαπητός μου εἰς ὃν εὐδόκησεν ἡ ψυχὴ μου θήσω τὸ πνεῦμά μου ἐπ' αὐτόν καὶ κρίσιν τοῖς ἔθνεσιν ἀπαγγελεῖ; ecce *puer* meus, quem elegi, dilectus meus, in quo bene complacuit animae meae (Мт 12:18). Цікаво зауважити, що латинський переклад в першому варіанті подає лексему *servus* – *раб*, а в другому експлікує до лексеми *puer* – *хлопець, юнак*.

У сакральному дискурсі синоніми як носії загальнономовних значень співвідносяться як з людьми, так і з явищами та предметами, а також ознаками чи поняттями. Назва Бога Отця об'єктивує внутрішні принципи духовного життя християнина через прийняття Творця як єдиної істини Божого одкровення. Зважаючи на специфіку значень слів *батько* та *отець* не тільки на семному, але й функціональному рівнях, лексема *отець* є доречнішою для характеристики Бога, тоді як лексема *батько* більше демонструє родинні зв'язки.

У грецькій мові корелят *τέκνον* також характеризується полісемантичністю, яка зумовила багатозначність цієї лексеми при перекладі Біблії. Проведений нами аналіз дає змогу стверджувати про високу вимогливість українських перекладачів (І. Хоменка, І. Огієнка) до добору українського мовного матеріалу, вмиле використання усіма засобами сучасної їм української літературної мови. Адже завдання перекладу Святого Письма не лише в високохудожній літературній мові, а й у збереженні первісного ритму і внутрішньої форми слова. Ми акцентували у своїй статті на дискусійних із нашого погляду моментах, які дозволили дещо модифікувати семантичний обсяг окремих лексем, синтаксичних конструкцій української мови, що об'єктивують концептосфери *батько*, *син* у функціональному та стилістичному аспектах у сакральному дискурсі.

Полюга С. М. канд. філол. наук, ст. препод.

Український католицький університет, г. Львів

Концепти РОДИТЕЛЬ-ОТЕЦ и СЫН-РЕБЕНОК (ДИТЯ) как архетипные религиозные символы в греческом и украинском текстах Святого Писания

В статье сосредоточено внимание на синонимах в сакральных текстах как носителях общезыковых значений. Название Бога объективирует принципы духовной жизни христианина как единого истинного Отца. В сакральном дискурсе, учитывая специфику значений концептов РОДИТЕЛЬ-ОТЕЦ и СЫН-РЕБЕНОК (ДИТЯ) на семном и функциональном уровнях, коррелят *отец* уместен для характеристики Бога, а денотат *дитя* относится ко всем.

Ключевые слова: сакральный дискурс, Святое Писание, концепты РОДИТЕЛЬ-ОТЕЦЬ, СЫН-РЕБЕНОК (ДИТЯ), синонимический коррелят, денотат.

Poliuha S. M., Ph. D., Lecturer

Ukrainian Catholic University, Lviv

Concepts – PARENT-FATHER and SON-CHILD as Archetypical Religious Symbols in Greek and Ukrainian Texts of the Holy Writ

The article focuses on synonyms in sacral texts as carriers of general language meanings. The name of God objectivizes internal principles of spiritual life of a Christian as the only true Father. In sacral discourse, taking into account the specifics of the meanings of the concepts of PARENT-FATHER and SON-CHILD on the component and functional levels, correlate *father* is more appropriate for characteristics of God, while denotate *child* appeals to everybody.

Key words: sacral discourse, Holy Writ, concepts PARENT-FATHER, SON-CHILD, synonymic correlate, denotation.

Література:

1. Горбач, О. Українська народна релігійно-християнська термінологія й лексика (1998) / О. Горбач // Праці Наукового Конгресу у тисячоліття Хрещення Руси-України. Збірник мовознавчої комісії. – Мюнхен, 1988. – Т. 1. – С. 99–146.
2. Липа, Ю. Велетенське завдання. Святе письмо рідною мовою / Ю. Липа // Рідна мова. – 1939. – №8. – С. 114–139
3. Огієнко, І. Непорозуміння в перекладах Святого Письма / І. Огієнко // Рідна мова. – 1938. – №11. – С. 385–400.
4. Огієнко, І. Ритмічність мови Святого Письма / І. Огієнко // Рідна мова. – 1939. – №10. – С. 225–239.
5. Біблія або Книги Святого Письма Старого й Нового Заповіту. Із мови давньоєврейської й грецької на українську дослівно наново перекладена / Пер. І. Огієнка 1962 р. – К. : Українське Біблійне Товариство, 2009. – 1151 с.
6. Святе Письмо Старого та Нового Завіту. Повний переклад, здійснений за оригінальними єврейськими, арамейськими та грецькими текстами / Пер. І. Хоменка 1963 р. – Рим : Видавництво оо. Василян "Місіонер", 2007. – 1475 с.

Стаття надійшла до редакції 27.04.14